

דרך בית המדרש בבית הוועד¹

הקדמה

בדורנו נתבע מן האדם להסביר את מעשיו בעולם. המודעות העצמית של האדם הפרטי גדלה, ובאותה מידה נתבעת תביעה רוחנית עמוקה מבית המדרש שלא לעשות דברים כלאחר יד אלא להסביר את עומק דרכו בקודש. דרך בית המדרש צריכה לינוק מדרך של קדושה וטהרה, דרך של שלמות מוחלטת בעבודת ה'. משום כך, חובתנו לסדר באופן שיטתי את דרכו של בית המדרש מבחינת אופי דרך הלימוד, ואופי פסיקת ההלכה. לפעמים אנו מועדים וטועים כתוצאה משטחיות בהבנת הדרך, אבל עיון מעמיק בעצם הדרך, צריך להוביל לנקודה המדוברת - הענווה. דרכנו בבית המדרש נובעת מתוך תפישה עמוקה של שלמות מקסימלית, דרך של קדושה, ולא פלורליזם סתמי, שאין לו מקום.

נקודה נוספת: בית מדרשנו אינו מחדש כלום כפי שיבואר בהמשך, ואף על פי כן בצורת בית המדרש בפועל יש הרבה צדדים של חידוש².

דרכו של בית מדרשנו יונקת מחמישה בתי מדרש של גדולי עולם³: **דוד המלך**, **ר' עקיבא ור' טרפון**, **רבא**, **הרמב"ן והגאון מווילנא**. בית מדרש המוקף בגדולים אלו הולך הוא בדרך של קודש.

דוד המלך

הגמרא בברכות מספרת לנו על דרך פסיקת ההלכה אצל דוד המלך:

לוי ורבי יצחק: חד אמר: כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם! לא חסיד אני? שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות, ואני יחצות לילה אקום להודות לך. ואידך: כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, לא חסיד אני? שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם, ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה. ולא עוד: אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי, ואומר לו: מפיבשת רבי! יפה דנתי? יפה חייבתי? יפה זכיתי? יפה טהרתי? יפה טמאתי? ולא בושתי. אמר רבי יהושע בריה דרב אידי: מאי קרא 'ואדברה בעדתיך נגד מלכים ולא אבוש'. תנא: לא מפיבשת שמו אלא איש בשת שמו, ולמה נקרא שמו מפיבשת? - שהיה מבייש פני דוד בהלכה. לפיכך זכה דוד ויצא ממנו כלאב. ואמר רבי יוחנן: לא כלאב שמו אלא דניאל שמו, ולמה נקרא שמו כלאב - שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה.

(ברכות ד ע"א)

1. דברים שנאמרו בביהמ"ד בתחילת זמן חורף ה'תש"ס.
2. כאשר יצאו נגד הבעל שם טוב כמו ר' יעקב יוסף ואחרים טען הבעש"ט שבדבריו אין שום חידוש. ברור שמצד אחד הוא צדק, שהרי כבר דוד המלך בתחילים, וכן הנביאים בתנ"ך משוררים על חיפוש האלוקות בטבע. ואף על פי כן אי אפשר להתעלם מכך שבפועל היה אצלו צד של חידוש.
3. אע"פ שדרך זו מקיפה עולם ומלואו, הגדולים הנ"ל הצליחו להגדיר את הדרך בצורה מאד חדה ולכן נעסוק בהם.

אפשר ללמוד מהישרות היוצאת דופן של דוד המלך שכאשר נכנס לבית המדרש כדי להורות בהלכה הוא התייעץ במפיבושת. בבית מדרשו של דוד יש חרב של אמת, ואין פגיעה במלכות אם מפבושת דוחה את דבריו של דוד המלך. איננו לומדים מההתנהגות ומהמגמה של הביוש, אלא רק מאופי הדין לפי האמת בישרות גם אם היא מביאה לאמירת דברים נגד המלך.

רבי עקיבא זרבי טרפון

ר' עקיבא, כידוע, הוא שורש תורה שבעל פה. ואצלו אנו מוצאים עולם מרתק בהנהגותיו, בדרכו וביחסו לרבנותיו. בכל עולם התורה לא מצאנו דמות שלמה שתפסה את החבל בכל קצותיו כמו ר' עקיבא. מצאנו באבות דר' נתן פרק ו':

מה היה תחלתו של ר' עקיבא? אמרו בן ארבעים שנה היה ולא שנה כלום... הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות. א"ל: רבי, למדני תורה. אחז רבי עקיבא בראש הלוח ובנו בראש הלוח. כתב לו אלף בית ולמדה. אלף תינו ולמדה. תורת כהנים ולמדה. היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה⁴. הלך וישב [לן] לפני רבי אליעזר ולפני רבי יהושע אמר להם: רבותי, פתחו לי טעם משנה. כיון שאמרו לו הלכה אחת הלך וישב לו בינו לבין עצמו. אמר: אלף זו למה נכתבה? בית זו למה נכתבה? דבר זה למה נאמר? חזר ושאלן והעמידן בדברים.

מדובר בשלב הראשון של לימודו של ר' עקיבא, לפני שנעשה לתנא, וכאשר מלמדים אותם דברים פשוטים הוא קודם כל כלי קיבול, שמקבל ומשנן את אשר שמע מרבנותיו. בשלב השני, הוא יושב בינו לבין עצמו, מברר ובוחר את הדברים אשר קיבל, ואחר כך הוא חוזר אל רבותיו ושואל אותם: 'למה?'. הוא לא מקבל את ההסבר שלהם אלא "מעמידן בדברים" כפי התאור באבות דר' נתן. קרי, התלמיד ר' עקיבא יושב, ובענווה יתירה בוחן את הדברים ומקשה על דברי רבותיו, עד שתשובותיהם מיישבות את כל שאלותיו. זוהי דרכו של ר' עקיבא היושב ומתדיין עם גדולים ממנו.

לר' עקיבא היו שני רבנים, האחד היה ר' אליעזר בן הורקנוס שמידתו היתה הקבלה, "שמעולם לא אמר דבר שלא שמע מרבנותיו"⁵. בגמ' מתואר ויכוח גדול בין ר' עקיבא לר' אליעזר, שבמהלכו ר' אליעזר אומר לו ביטוי מאוד חריף: "עקיבא, בשחיטה השבתני - בשחיטה תהא מיתתו" (פסחים סט ע"א). הירושלמי מספר סיפור מרתק:

שלש עשרה שנה עשה רבי עקיבא נכנס אצל רבי אליעזר ולא היה יודע בו וזו היא תחילת תשובתו הראשונה לפני רבי אליעזר אמר לו רבי יהושע הלא זה העם אשר מאסת בו צא נא עתה והלחם בו.
(ירושלמי פסחים פ"ו ה"ג; לג ע"ב)

לר"ע היה גם צד הענווה להבין שיש ר' אליעזר הגדול, ואצלו צריך לשבת ורק לקבל, איתו אי אפשר להתווכח, הוא בור סיד (אבות פ"ב מ"ח). לר"ע לא היתה בעיה לשבת שלוש עשרה שנים אצל ר' אליעזר ולהקשיב. עם ר' יהושע הוא התווכח, לר"א הוא הקשיב. לר"ע היו הרבה מאוד ויכוחים עם גדולי התנאים. מדובר על תנאים מבוגרים ממנו וזקנים ממנו. מדובר בר' טרפון שהיה תנא שטיהר מצורעים בזמן הבית⁶, וזכר את אחיו הכהנים מזכירים את השם המפורש

4. הכוונה היא לחמישה חומשי תורה, הרמה הבסיסית של התורה.

5. עיין שיעור "הבור והמעין", הרב רא"ם הכהן, גולות ה', עמ' 195; וגם "מחלוקות ר' יהושע בן חנניה ור' אליעזר בן הורקנוס - נספח לשיעור הבור והמעין", גולות ו', עמ' 109.

6. ירושלמי סוטה פ"ב ה"ב, יח ע"א.

בברכת כהנים⁷. בשלוש מקורות בגמרא ובעשרות מדרשים⁸ מופיעים ויכוחים שהיו לר"ט עם ר"ע, בעוד ר"ט היה זקן הדור, רבן של כל ישראל. ויכוח אחד לדוגמא נמצא בגמרא בזבחים (ג ע"א)⁹:

אמר רבי עקיבא: מנין לקבלה שלא תהא אלא ככהן כשר ובכלי שרת?

ישנן ארבע עבודות בקרבן: שחיטה, קבלה, הולכה וזריקה. מניין אנו יודעים שקבלת הדם היא עבודה שצריכה כהן כשר וכלי שרת? ר"ע דורש דרשה:

נאמר כאן בני אהרן, ונאמר להלן אלה שמות בני אהרן הכהנים המשוחים, מה להלן ככהן כשר ובכלי שרת, אף כאן ככהן כשר ובכלי שרת.

פשט הדברים הוא שר"ע דורש את הדרשה מעצמו. ר"ט מגיב בביטוי מזעזע:

אמר רבי טרפון: אקפח את בניי, אם לא שמעת¹⁰ להבחין הפרש בין קבלה לזריקה, ואין לי לפרש.

ר"ע במוחו היוצר ומנתח, מחלק ואומר לר"ט: 'יש לי סברות':

אמר רבי עקיבא, אני אפרש:

קבלה לא עשה בה מחשבה כמעשה, זריקה עשה בה מחשבה כמעשה; קבלו בחוץ - אינו חייב כרת, זרקו בחוץ - ענוש כרת; קבלוהו פסולין - אין חייבין עליו, זרקוהו פסולין - חייבין עליו.

ר"ט עונה לו בענווה:

אמר לו רבי טרפון: העבודה! את הטית ימין ושמאל, אני שמעתי ואין לי לפרש, אתה דורש ומסכים לשמועה; בלשון הזה אמר לו: עקיבא, כל הפורש ממך כפורש מחייו!

ר"ט בגדלותו מבין שמי שפורש מעולם השכל של ר"ע מהסברה העצמית של ר"ע, כאילו פורש מחייו. מצאנו ביטוי זה בשלוש נוסחאות:

(1) "כל הפורש ממך כפורש מחייו"¹¹.

(2) "כל הפורש ממך כפורש מן החיים"¹².

(3) "כל הפורש ממך כפורש מחי העולמים"¹³.

כלומר, בית מדרש שלא בנוי על עוצמה של דיון, שמתוך ענווה יתרה מסוגל לשאול שאלות גם את ראשיו, הוא בית מדרש שפורש מחייו, מהחיים ומחי העולמים.

7. קידושין עא ע"א.

8. תרומות פ"ט מ"ב, ירושלמי יומא פ"א מ"א, לח ע"ד.

9. עיין גם קידושין סו ע"ב.

10. במקור אחר שעוסק בעל מוס וחוצרות מופיע הביטוי "אני ראיתי".

11. זבחים יג ע"א, ירושלמי יומא פ"א ה"א, ירושלמי מגילה פ"א ה"י.

12. קידושין סו ע"ב.

13. ילקוט שמעוני פרשת ויקרא רמז ד"ה "והקריבו זה קבלתי".

כאן יש להיזהר. אותו ר"ע שהוא שיא העוצמה, שמוכן לחלוק על גדולי התנאים, על ר' אליעזר בן הורקנוס, על ר' יהושע ברי חנניה ועל ר' טרפון, יודע היטב גם לשמור על כבודם של גדולים ממנו. מסופר במנחות (סח ע"ב) על דיון בבית מדרשו של ר"ט:

יטיב רבי טרפון וקא קשיא ליה: מה בין קודם לעומר לקודם שתי הלחם? אמר לפניו יהודה בר נחמיה: לא, אם אמרת קודם לעומר שכן לא הותר מכללו אצל הדיוט, תאמר קודם לשתי הלחם שהותר מכללו אצל הדיוט? שתק רבי טרפון, צהבו פניו של רבי יהודה בן נחמיה.

כאשר ר' טרפון שאל שאלה בדיני ביכורים, ענה לו ר' יהודה והרגיש ניצחון, הרגיש שהוא יותר חכם מהזקן, ומפרש רש"י: צהבו פניו - שמח. מי שתובע את עלבונו של ר' טרפון הוא ר' עקיבא:

אמר לו רבי עקיבא: יהודה, צהבו פניך שהשבת את זקן? תמהני אם תאריך ימים. אמר רבי יהודה ברבי אלעאי: אותו הפרק פרס הפסח היה, כשעליתי לעצרת שאלתי אחריו: יהודה בן נחמיה היכן הוא? ואמר לי: נפטר והלך לי.

אין פגימה כלל בדרך הקודש אם גם לתלמיד בשיעור אי שבה לבית לבית המדרש יש זכות לדון, לשאול ולערער, כי בבית המדרש אף ר"ם אינו נביא, אין ראש ישיבה שאינו חסום בפני קושיות או שיש לו יותר מסורות מר' טרפון. אך בה בעת אנו צריכים לעמול עמל גדול ולנהוג כר"ע שמעריץ את ר"ט ותובע את עלבונו, ולא כיהודה בן נחמיה שצהבו פניו כשהצליח להשיב את הזקן.

זכותנו וחובתנו בבית מדרשו לחקור ולשאול כל שאלה נגד כל דבר אבל מתוך ענווה. אין דבר כזה לא לשאול ולא לחקור. אם אני לא מבין את הרי"ף, אני יכול להישאר בצריך עיון, אבל מי שאומר שהרי"ף טועה, אין לו רק בעיה במידת הענווה, אלא גם שהוא אינו יודע מה היא גדולתם של הראשונים, ולפי הגמרא בשבת הוא חמור¹⁴. לעומת זאת, לומר שאם הרי"ף אמר אז בטח הוא צודק, כך לא לומדים. למדנו מר"ע שזכותנו וחובתנו לשאול מתוך ענווה יתרה, אך בשיא העוצמה.

רבא

הגמרא בבבא בתרא (קל ע"ב) מספרת על רבא, שהיה מגדולי האמוראים:

אמר להו רבא לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע: כי אתי פסקא דדינא דידי לקמייכו וחזיתו ביה פירכא, לא תקרעוהו עד דאתיתו לקמאי, אי אית לי טעמא אמינא לכו, ואי לא - הדרנא בי.

אומר רבא לרב פפא ולרב הונא: אם הגיע פסק שלי לידיכם, וראיתם בו סתירה, אל תקרעו אותו אלא תבואו לשאול אותי. אם תהיה לי תשובה, אומר לכם. ואם לא אדע להשיב, אחזור בי.

14. אמר רבי זירא אמר רבא בר זימונא: אם ראשונים בני מלאכים - אנו בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים - אנו כחמורים, ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר, אלא כשאר חמורים. (שבת קיב ע"ב).

רבא אומר במפורש: אני יכול לטעות! האמירה שהתנאים והאמוראים לא טועים לעולם, היא נגד כל הש"ס. בש"ס קיים המושג "תיובתא". כמו כן קיים דין של פר העלם דבר של ציבור הבא כאשר בית הדין הגדול, הסנהדרין, טעו בהוראת ההלכה¹⁵. אין אדם שלא יכול לטעות!

לאחר מיתה, לא מיקרע תקרעוהו ומגמר נמי לא תגמרו מיניה. לא מיקרע תקרעניה - דאי הואי התם דלמא הוה אמינא לכו טעמא, מגמר נמי לא תגמרו מיניה - דאין לדיין אלא מה שעניו רואות.

רבא ממשיך את דבריו לשיטתו, שאם לא מצליחים להבין את הפסק אל תפסקו כמותו כי אין לדיין אלא מה שעניו רואות, ופסיקתו נבעה מהמצב שעמד לפניו ואין להשליך את הדין על מקרים אחרים מחוסר הבנתנו את עומקו. אולם מאידך, אל תקרעו אותנו, כי אולי קיימת תשובה שאינכם יודעים. לא מתקבל על הדעת שכאשר למישהו תהיה קושיה על תוסי הוא יגזור אותו מהדף¹⁶.

הרמב"ן

הרמב"ן, שבעבודת מופת הצליח לשלב בין ענווה וסכין הביקורת החדה, הוא מיסוד היסודות בבית מדרשנו. מחד, עמל על דברי הקדמונים, מתוך ידיעה שמדובר בגדולי עולם שצריך לעמול ולהבין את שיטתם. ומאידך, ניהל דיון בישרות וללא משוא פנים. אין יצירה שהצליחה לשמור על האיזון בין הענווה לבין הדעה העצמית כמו זו של הרמב"ן.

אחד מחיבוריו המרכזיים של הרמב"ן הוא ספר "מלחמות ה'" שבו הוא יוצא להגן על הרי"ף מפני השגותיו של בעל המאור. בעל המאור היה בחור צעיר בן שש עשרה שכתב ספר השגות, וחלק על הרי"ף שהיה זקן הדור. בעל המאור כותב בהקדמתו המרתקת שהוא משביע את המדפיסים שלא ישמיטו אותה: "גדולתו של הרי"ף ידועה לכל בעלי עינים כשמש בחצי השמים". והוא מביא את דברי אפלטון: "ריב לאמת עם אפלטון ואת שניהם אנו אוהבים אך האמת אהוב יותר". הרמב"ן רואה את הילד הזה שחולק על הרי"ף, ואומר לו: אתה חושב שירדת לסוף דעתו? וכותב ספר מלחמות ה', שהוא ספר מרתק, כי הוא, בניגוד לראשונים אחרים, לא מלמד זכות על הרי"ף בכל המקומות. יש מקומות שבהם הוא מסכים עם בעל המאור.

דוגמא נוספת, הרמב"ם כתב ספר מצוות נגד ר' שמעון גאון, ולא מצא חן בעיני הרמב"ן שהרמב"ם יוצא בצורה חריפה נגד ר' שמעון גאון. לשני החיבורים הללו, כתב הרמב"ן הקדמה שהיא יצירת מופת מצד עצמה, שכל מילה בה שקולה. בהקדמה לספר המצוות פורש הרמב"ן לפנינו את שיטתו בדרך הדיון כלפי ראשונים. וכך הוא כותב:

אמר משה בן נחמן ז"ל:

מנעורי גדלני כאב ומבטן אמי אנחנה וגם עד זקנה ושיבה לא אניחנה, במידתי החזקתי ולא אוניחנה, כי לב בל נבון יקחנה וחכם באחור ישבחנה, ללמד זכות על הראשונים ולפרש דברי הגאונים. כי הם לנו בלימוד התלמוד פנה ועמוד, הם אשר הורנו ולימדונו, הם שהעמידונו, על דרכי התורה ושכילם, ומהם שאלנו לנתיבות עולם, אי זה הדרך הטובה ללכת בה. והנה בדורות האחרונים המונים המונים וכולם תחכמונים¹⁷, שאגת אריות וקול לבאים באים בקושיות והויות, להפיל חכמות בנויות לתלפיות. ובידם חרב

15. הוריות פ"א מ"ב.

16. כאשר לר' עקיבא איגר היתה קושיה על תוסי הוא העדיף להישאר בצ"ע, צע"ג או צע"ק, ולא ליישב בדוחק.

17. כלומר, כל אחד מתחכם, ורוצה לדחות כל דבר בגלל איזה קושיה שיש לו.

פיפיות¹⁸ להמית ולהחיות. להמית חכמות אשר לא תמיתנה ולחיות דברים אשר לא תחינה. יחזקו ידיים רפות בהלכות רופפות, יחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות.

ואני הקטן בשבטי הדל באלפי הייתי בימי חורפי, ואשמעה אחד קדוש מדבר, זהב ורב פנינים מחבר, והנה אחד השרים הראשונים מתגבר, לנתוש ולנתוץ להאביד ולשבר. לבשתי קנאות וה' אלוקי צבאות נתן לי אוזנים לשמוע ועיניים לראות. בינותי בספרים אשר חיברו, הקשבתי ואשמע לא כן ידברו. ורוח ביטני הציקתני וצידקתו היא סמכתי, עד אשר החזרתי התורה לאכסניא שלה ונכנתה על תילה¹⁹. והיום כאשר זרחו על פני כוכבי זקוני הראני ה' והנה לפני מאמר וספר נתן אימרי שפר, איגרת מקושרת מור וקידה יקר מכל כלי חמדה. חיבור לרב הגדול מבצר ומגדול, בניין בענין אין לו חקר ומניין, עמוק עמוק מי ימצאנו ורחוק רחוק מי יראנו²⁰. וגם הרב במאמר על הראשונים יתמרמר. שאגה לו כלביא ראיות להביא, כי בעל ההלכות רב שמעון הביט צר מעון. לא עמדו במרחב רגליו ועננה תשכון עליו. בעיניים סגורות וידיים אסורות ספר המצוות ומנה התורות שגה בפשוטות טעה בברורות. והוא ארו בלבנון בכבוד ובגודל. עצי עדן לא דמוהו. מים גידלוהו, תהומות ירוממוהו, כל סתום לא עממוהו. ותישאני רוח ללמד עליהם זכות וליכי ערב להודיע אל הרב²¹ שלא בא אל התכלית ואל המופת לא קרב. ובמקום אשר חשב לא עמד ולא ישב.

הרמב"ן מתאר באופן מרתק, דיאלקטיקה יוצאת דופן. הוא עומד מול הרמב"ם, ויודע שהוא יצר יצירת מופת. הוא יודע שהרמב"ם גדול כפי שהוא עצמו כותב עליו "הרב הגדול", ועם זאת הוא לא חושב שהוא אינו יכול לחלוק עליו. הוא מתאר אותו בהערצה, ואף על פי כן חושב שהרמב"ם הרחיק לכת, וכותב עליו: "במקום אשר חשב לא עמד ולא ישב". הרמב"ן מוסיף וכותב:

והנני עם חשקי וחפצי להיות לראשונים תלמיד, לקיים דבריהם ולהעמיד, לעשות אותם לצוארי רביד ועל ידי צמיד, לא אהיה להם חמור נושא ספרים תמיד. אבחר דרכם ואדע ערכם. אך באשר לא יכילו רעיוני אדון לפנייהם בקרקע²² אשפוט למראה עיני. ובהלכה ברורה לא אשא פנים בתורה. כי ה' ייתן חכמה בכל הזמנים ובכל הימים²³. לא ימנע טוב להולכים בתמים.

הענווה של ההולך בדרך היושר צריכה להיות גדולה עשרת מונים ממי שהולך בדרך שטחית. ההולך בדרך שטחית לא צריך ענווה, שהרי אינו אומר אלא את הכתוב בשולחן ערוך, בשו"ת או בספר פסקים אחר. אך למי שבא ואומר "אני הגעתי למסקנה ש...", צריך שתהיה אימה ויראה רתת וזיע שאכן הוא באמת צודק. שיטה שמעמידה כל תלמיד בבית המדרש כנתבע למצוא את נקודת האמת, דורשת ממנו ענווה גדולה ביותר. שיטה זו יוצרת אדם שיש בו לא רק תמימות

18. חרב פיפיות - חרב בעלת שני להבים. מי שבמחי יד בלי שיקול דעת הורס את השני, יכול להרוס במחי יד את עצמו.

19. עד כאן הוא מדבר על מלחמות ה' על הרי"ף נגד 'בעל המאור'.

20. זהו תאור בהערצה יתרה של חיבורו של הרמב"ם, ספר המצוות.

21. הרמב"ם.

22. כלומר - בענווה.

23. הרמב"ן מעיד שנצחיות התורה אומרת שהדרך שהוא מדבר עליה שייכת לכל הזמנים ולכל הימים, כולל במציאות שלנו כאן בבית המדרש!

וענווה שהן הכרחיות לישרות, אלא גם תביעה להליכה בדרך של אמת מתוך ענווה ולבירור כל דבר לאמיתו.

כדי שהדברים יתפרטו לעולם המעשה ולא ישארו בעולמם של דוד המלך, התנאים, האמוראים והרמב"ן, חובתנו להראות כיצד בית מדרשנו מיישם את הנהגת בית מדרשו של גדול האחרונים, הגאון מווילנא, שהגרי"ח מוולוז'ין השווה אותו לרשב"א, תלמיד הרמב"ן.

הגאון מווילנא

על שיטתו של הגרי"א נוכל ללמוד מתלמידו המובהק, ר' חיים מוולוז'ין, שכותב בתשובה:

וכבר הוזהרתי מפי מורי קדוש ישראל רבינו הגדול החסיד הגאון מורנו הרב אליהו נשמתו עדן מווילנא, שלא לישא פנים בהוראה כו'.

(שו"ת חוט המשולש, ח"א סי' ט, והא דכתב)

מכאן אפשר ללמוד על תפיסתו של הגרי"א שהזהיר והורה לתלמידו שלא לישא פנים בהוראה לשום איש. ר' חיים עצמו בפירושו למשנה "והוי מתאבק בעפר רגליהם" במסכת אבות כותב:

...ואסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו קושיות עליהם, ולפעמים יהיה האמת עם התלמיד, וכמו שעץ קטן מדליק הגדול... וז"ש 'יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק', מלשון 'ויאבק איש עמו, שהוא ענין התאבקות מלחמה, כי מלחמת מצוה היא וכן אנו נגד רבותינו הקדושים אשר בארץ... הנה ע"י הספרים אשר בבתינו, בתינו הוא בית ועד לחכמים אלה, הוזהרנו גם כן וניתן לנו רשות להתאבק וללחום בדבריהם ולתרוץ קושייתם, ולא לישא פני איש רק לאהוב האמת.

אבל עכ"ז יזהר נפשו מלדבר בגאווה וגודל לבב כאשר מצא מקום לחלוק, וידמה כי גדול הוא כרבו או כמחבר הספר אשר הוא משיג עליו, וידע בלבבו כי כמה פעמים לא יבין דבריו וכוונתו. ולכן יהיה אך בענוה יתירה באומרו אם איני כדאי אך תורה היא וכו', וז"ש 'הוי מתאבק כנ"ל, אך בתנאי 'בעפר רגליהם', ר"ל בענוה והכנעה לדון לפנייהם בקרקע.

(רוח חיים על אבות פ"א מ"ד)

מי שהדליק מדורה יודע שעל ידי עצים בלבד אי אפשר להדליק מדורה, אבל בעזרת זרדים אפשר. התלמידים הינם הזרדים המדליקים את המדורה. הרבנים זקוקים לזרדים, אבל אם הזרדים נהיים טפילים ולא שואלים בעוצמה - הרבנים מתים. אולם, אם יש רק זרדים, המדורה בוערת, אבל לזמן קצר בלבד.

להשלמת הדברים נביא מדברי ר' ברוך אפשטיין בספרו 'מקור ברוך', שהיה בנו של יערוך השולחן שכידוע היה מגדולי מורי ההוראה שבדורו, אם לא הגדול שבכולם. דרכיו בהוראה הם בעלי חשיבות מבחינת עוצמת מנגינת ההוראה²⁴. מספר ר' ברוך בשם אביו שחינכו להוראה, מה היו דרכי כללי ההוראה שהוא קיבל מרבו ר' אליהו גולדברג, שהיה תלמידו של ר' חיים מוולוז'ין. והוא מספר כך²⁵:

24. יערוך השולחן הוא ספר שמתגלה בו עוצמתו האדירה של מחברו. לעומת המשנה ברורה, שאינו ספר של מורה הוראה, אלא ספר של צדיק הדור הפורש את כל גרף האחרונים, בדומה לבית יוסף שפורש את הראשונים.

25. הקדמנו דברים מפורשים מ"החוט המשולש" ומ"רוח חיים". כדי להראות שלא מדובר בסתם סיפור.

פעם סיפר הגאון הנזכר²⁶ לאבא מרי מה שראה בענין כזה מדרכי הוראה, לרבו הגאון ר' חיים מוולוז'ין. והסיפור יקר ונרגש ומצויין ואספר אותו במלואו. פעם אחת החל הגאון ר' אליהו את סיפורו.

ישב רבו הגאון ר' חיים אצל השולחן וסביבו עותרים אותו הרבה מתלמידיו הגדולים אשר במשך הימים האירו את שמי עולם התורה ושיהיו למאורות גדולים בישראל²⁷. והנה אשה אחת באה בשאלה: הכינו צנון בשומן, ואחר כך נודע שהסכין שחתכו בו הצנון היה חלבי. ויחשוב ר' חיים רגע קל, וישאל השואלת: מן איזה מראה מבחוץ היה הצנון, ממראה שחור או ממראה לבן? ותען האשה: ממראה לבן. אמר ר' חיים: אם כן, כשר הצנון לאכילה. ותלך לה השואלת.

והתלמידים משתאים ומשתוממים, ומחליפים מבטיהם זה לזה מתימהו. ושואלים זה לזה "מה זאת?" איוו נפקא מינה במראה הצנון? איפה מצא רבינו חידוש זה שלא שמענו מעולם, וכולו פלא. ר' חיים ראה לדעתם והרגיש בתמהונם, והשתמש במקרה זה הבא לידו לשנות להם פרק בכללי ההוראה, ויחשוב ענינו וניכר היה כמו סידר לעצמו דבריו אשר יאמר לדבר בזה. ואחרי כן פנה אל התלמידים ויכן את ליבם להאזין לדבריו בשום לב. והוא אומר להם, כמה גדולים דברי חכמים גדולה שימושה של תורה ואני מלא רצון כי אינה ה' לידי מקרה, אשר על פיו אשנה לכם פרק בדרכי הוראה, וכאשר תיזכרו להיות שלוחי דרחמנא, ההורות לעם ה' הדרך ילכו בה, תיקחו לכם לקו המידה את אשר אורה לכם, הוראה כללית על כל ההוראות. ולכשתיזכו תיבחנו אותה וראיתם וידעתם כי אמיתתה וישרתה. ועם זה תיווכו על ההכרח והנחיצות להשתמש בה. ואת החפץ הגדול אשר תימצאו בה. והיה דרכיכם קודש, צדק ומישרים.

ועתה ארצה לפניכם דברי מבוארים ומפורשים. דעו לכם בני כי מקובל אנוכי מרבינו הגדול הגר"א, והוא גם פקד²⁸ עלי לנהוג כן שלא אבטל דעתי בהוראה מה שנראה לי לודאי ולברור²⁹ וכמו שכתב הרב במורה "נקוט כלל זה בידך שהענינים הם לפנים ולא לאחור ואיש איש בחלקו אשר חונן בו מאת ה'" אך עם כל זאת, הוסיף רבינו הגדול ההורות לי שעלי להיות מתון וזהיר מלעבור על דעת השולחן ערוך ועל פסקיו³⁰. וכאשר יבוא לידי מקרה כזה בהוראה. שדעתי נוטה מאחר דעת השולחן ערוך אשתדל ואתיגע לתור אחרי איזה פתח ואמתלה, אך כי קלים ורפואים ולומר שלאופן כזה ולמצב ולמקרה כזה, אשר אנחנו דנים עליה לא כיון השולחן ערוך וכי בתנאים כאלה בענין הוראה זו שלפנינו לא היה השולחן ערוך פוסק כמו שהוא פוסק עתה. ובוה אקיים גם פסק השולחן ערוך וגם דעתי אני ונצדק קודש.

דבר זה וחיפוש אחר אמתלה נחוצים בכפליים, ראשית לחלוק כבוד לאבי הפוסקים המקובל לכל ישראל, בעל השולחן ערוך, והוא מקובל לנו כאחרון הראשונים וכראשון לאחרונים. וכמה גדול זכותו, כי כמה וכמה גדולי ישראל עיטרו, קיטרו, באוריהם

26. הכוונה לר' אליהו, רבו של ערוך השולחן.

27. מדובר בר' דוד טובלי ממינץ, מחבר הספר "נחלת דוד", ר' יוסף מסלוצק ועוד גדולי עולם.

28. "פקד" - ביטוי מאד חריף. "ביחוט המשולש כתוב "הוזהרתני". יוצא מכאן שמדובר בשיטה תקיפה מאד.

29. הכוונה לא לאיוו ספקולציה, אלא לדבר ודאי וברור.

30. ולא כמו שתלמיד בשיבה מרשה לעצמו לחלוק על השולחן ערוך בגלל איזו ספקולציה.

ופרושיהם והוא כחלפיות שהכל פונים אליו³¹. שנית שלא לו ידפוק לו למורה שעבר על פסק השולחן ערוך.

ומוסיף הגר"א, שהשולחן ערוך תופס בדעה שהצנזן הוא ממיני דברים חריפים, ומהיותו כן, היתה דרושה שאלה זו לצאת באיסור. אך אני דעתי נוטה בהחלט לדעת הפוסקים שהצנזן איננו נחשב לדברים חריפים, ולכן שאלה זו צריכה לצאת בהיתר. אך הן אם כה אפסוק, אעבור במפורש על דעת השולחן ערוך, וכזאת לא הורשיתי וגם לא אחפוץ³². לכן מצאתי לי פתח, ועמדתי על התכלית שזכרתי, כי באופן מצב מקרה שאלה זו גם השולחן ערוך לא התכוון לאסור.

בהמשך הוא מוכיח לפי החוקרים שהצנזן שהיה בארץ ישראל היה בגוון שחור, וזה הצנזן שרבי יוסף קארו הכיר והוא באמת חריף יותר, ואילו על צנזן לבן לא חל איסורו של השולחן ערוך, ולכן הוא פסק להתיר³³. והוא ממשיך בסיפורו:

והתלמידים נשתוממו למשמע אוזניהם ויגדל התמהון האחרון מן הראשון, ומאז הולכים בשיטתו ובדרכי הוראתו כל תלמידיו, ואני בתוכם. ומכל שכן שאין אנו אחראים לבטל דעתנו ולקבל תולדות מחודשות, מגיבוכי חומרות שאחר השולחן ערוך, והנהוג כן אינו חס על ממונם של ישראל, ולא יהי חלקי עימו.

סיפר לי הגאון הרב אביגדור נבנצל שליטי"א, רבה של העיר העתיקה, שפעם ניגש אליו תלמיד, ושאל אותו, אם מותר לו לחלוק על 'הנודע ביהודה'. ר' אביגדור בתבונתו לא ענה לו. כשאותו בחור עמד להתחתן, הוא ניגש אל ר' אביגדור כדי שיעזור לו להכין דרשה לחתונה. ר' אביגדור נתן לו 'נודע ביהודה' ואמר לו לקרוא ולהסביר. הבחור לא ידע להסביר. ר' אביגדור הסביר לו, ואמר לו שיקשה קושיה על ה'נודע ביהודה', והוא לא ידע להקשות. ר' אביגדור הראה לו למה הוא קשה, ואמר לבחור לתרץ את ה'נודע ביהודה'. הוא לא ידע לתרץ. תירץ לו ר' אביגדור, וסיים סיפורו: והוא עוד רוצה לחלוק על ה'נודע ביהודה'...

---

31. ה"שולחן ערוך" אינו רק ר' יוסף קארו, אלא כל המערכת הכוללת את הבית יוסף, הרמ"א, ש"ך, ט"ז, מגן אברהם ושאר נושאי כלים.

32. "לא אחפוץ" הוא ביטוי מאד עמוק, מי שיש לו חפץ, והוא שש אלי קרב לחלוק כל הזמן על השולחן ערוך, צריך לבדוק טוב את הטוהר שלו.

33. נראה בעליל שיש להתייחס בחשיבות לנתונים מחקריים בפסיקת ההלכה, וכל-שכן בלימוד העיוני.

סיכום

יש צורך לעמוד בתוקף על כך, שהדיון בבית המדרש יהיה מתוך יושר, מתוך זרדים המציתים את המדורה. **אין לאף אחד אוטוריטה על האמת.** כשם שלר' טרפון, לרבא, לרי"ף ולרמב"ן אין בעלות על האמונה, כך לאף אחד בדורנו אין. זכותו ואף חובתו של **כל תלמיד**, אפילו משיעור א', לא לקבל את דבריו של אף אחד, אפילו רב, אם יש לו קושיה עליהם. כך קיבלנו מהרמב"ן, וכך פקד עלינו הגר"א.

מאידך, הדיון צריך להעשות מתוך ענווה יתרה - 'באבק רגליהם'. דרך הוראה שלא נכנסת לעובי הקורה אינה דורשת ענווה. היא רק מביאה את דיבריהם של קודמים ללא דיון, ובעצם הם הפוסקים ולא מי שהביאם, ולכן אין צורך בענווה. אולם, הרוצה להיכנס לעולם ההוראה הנכנסת לעובי הקורה, צריך להתקדש, להיטהר ולבטל את עצמו בענווה יתרה, שתגרום לו לרעוד לפני שהוא פוסק. לימוד מתוך עולם של יושר, בדרכם של דוד המלך, ר' עקיבא ור' טרפון, רבא, הרמב"ן והגאון מוילנא, אינו מאפשר גאווה, אלא דורש ענווה מוחלטת. אנו חייבים לעמול, ולעמול רבות, כי שיטת בית מדרשנו מחייבת ענווה באופן קיצוני. מצד אחד, אנו צריכים להיות מוכנים ללמד עליהם זכות ולעמול קשה להבין סברתם, כי מדובר במלאכי אלוקים. ומצד שני, להזדהות בלב ונפש עם דברי הרמב"ן: "לא אהיה להם חמור נושא ספרים תמיד... **ובהלכה ברורה לא אשא פנים בתורה. כי ה' ייתן חכמה בכל הזמנים ובכל הימים**".

בית מדרשנו אינו פחות במעלה, **אלא הוא אחד ממגלי דבר ה' בעולם.** כמו שהגר"א גילה את דבר ה', וכמו ששייבת וולוז'ין היתה מקור גילוי דבר ה', כך בית המדרש שלנו הוא המשך מסורת תורה שבעל פה³⁴. לא צריך להתבטל בפני אף אחד, שמערער מתוך תפיסה שאיננה מבית מדרשו של הגר"א על דרך הישרות המוחלטת של בית מדרשנו.

יש נקודה אחת מיוחדת בבית מדרשנו, והיא שיצרנו תרבות של דיון בשיעורים, שגם בחור בשיעור א' מקבל את אותם כלי ביטוי בשווה לאברכים הוותיקים. דווקא משום כך אנו חייבים לעמול בבית המדרש עמל אדיר על עולם של ענווה. אני מאמין שאם באמת יהיה לנו את הצד של אימה ויראה, תמימות וחוסר גאווה, נמשיך בדרך הקודש, שהיא דרך היונקת מהררי קודש, ונבטא את אמיתה של תורה.

תפילתנו נתונה שנוכה לרוח הקודש שתתגלה בבית מדרשנו, ולסייעתא דשמיא, שבלעדיהם אי אפשר להגיע להלכה ברורה ולאמיתה של תורה.

34. סגנון דומה בחריפות גדולה על בית המדרש כהמשך המסורת מוולוז'ין, שמעתי בצעירותי מספר פעמים מהרב צבי יהודה קוק זצ"ל.